
Szilágyi Júlia

ALMÁK, BOKÁLYOK, NITROGLICERIN

RÉSZLET

Hét alma a pohárszék tetején. Alattuk, a vitrinrészben tizenhét bokály. Mintha valamiféle színpadon tündökölnének, s én a pohárszék két polcán afféle népi táncsoportot látnék. Mintha tánra kész lányokat látnék – fél karjuk a derekukon, mindjárt megperdülnek, csak a jelt várják, a zenét –, több mint százéves bokályok sorakoznak. Erdély minden sarkából gyűltek össze. A színek, minták a helyi lakosság ízlése, hangulata, teremtőereje, hagyománya. Még nem járják a táncot a lányok, álldogálnak. Minden reggel köszönünk egymásnak. Ébren vagyok reggel hatkor, 2014. október 18-án, nézem a tánra kész bokályokat. Nyugodtak. Ez fontos. Metafora, hogy összeszorult a szívem? Szép szóval jeleznek a koszorúerek: koronária. Hát nyúlok a nitroglicerin után. Mert ott van az is a helyén, az ágyam fölött, a könyvespolcon, az őszöreg, barna, talán mezőségi köcsög és a Gallimard kiadású Diderot kötet között. Diderot bölcsen hallgat, pedig tudja, hogy tudom, mit mond Rameau unokaöccse: Uram, az a fontos, hogy Ön ön és én én vagyok. Emlékezetből idézem. Közben múlik az angina. Hatott a nitromint. Kezdődhet a nap.

Emlékezem, tehát vagyok. Hogy is volt?

Nem tudom, hogy Szilágyiék negyvenöt végén vagy negyvenhat elején léptek be a Kommunisták Romániai Pártjába – akkor így hívták, annak jelül, és ez még számított – hogy nem csak a románoké. Sőt. Szám szerint nem osztottak, nem szoroztak a munkásmozgalomban. Voltak persze a családban is előzmények. Szilágyi Jóska szabósegéd, apu öccse, börtönviselt kommunista volt. Nem tudom, hányadrendű vádlott a híres szamosfalvi perben. Aztán, nem sokkal a felszabadulásnak nevezett eseménysor után, kizárták a pártból, mert az ellenőrző bizottságban alig egy-két ember tartozott az előző rendszer elleni lázadók közé. A többi mint kívülálló viszont teljesen elfogulatlan volt, tehát úgy döntött, hogy ki kell zárni. Tudomásuk szerint ugyanis igazán jó kommunista az, aki meghal, mint Józsa Béla. Ők ugyan magát Józsa Bélát nem ismerték, hiszen meghalt, de a róla szóló le-

gendát igen. Viszont ismerte személyesen az a Szilágyi Jóska, a szabósegéd, a homlokán a vattas óta már behegedt sebhellyel, aki életben maradt. Hogyan? Miért? Tanúk híján ezt nem lehetett tisztázni. Mert aki életben maradt, az mind gyanús volt. Szabó Jóska, a szabósegéd, és mások is ugyan egybehangzóan állították, hogy a mozgalmi fegyelem szerint, három nap után, mivel ennyi idő alatt a többiek megtudhatták, ki bukott le, a letartóztatottak bevallhatták azt, amit vallatóik már úgymond tudtak. De hát ez az életben maradt ellenálló ellenőrizhetetlen, mert személyes, tehát kétséges tapasztalata volt. Az ellenőrző bizottság tagjai elfogultságtól mentesen döntöttek: nem őket verték, nem ők vallottak vagy nem vallottak. Idővel egyre világosabb lett, hogy bizalom és hatalom nem fér össze. Jó elvtárs az, aki nem hisz senkinek.

Anyu nővére, családi becenevén a Törzsfőnök, férjezett nevén Rusu Nelli is részt vett a mozgalomban. Donát úti háza pincéjében nemcsak titkos nyomdát rejtegetett. Igaz, sok röpcédulát nem nyomtattak, mert papír nemigen volt, de Nelli ott bújtatott vezető embereket is. Közülük jó néhányat aztán az elvtársaik előbb ugyancsak kizártak, majd legtöbbjüket hosszú börtönövekre ítélték. Elvi kérdés volt. Aki dolgozik, az hibázhat is. Így aztán az számított megbízhatónak, akinek nem volt alkalma hibázni. Épp ezért volt alkalmas arra, hogy mások hibáit feltárja, számon kérje. Erre én úgy jöttem rá kilenc-tíz éves gyerekfejjel, hogy szakadatlanul vitatkozó környezetem szavait lestem, hadd tanuljak a nagyoktól, és idővel magam is jó elvtárssá váljak. Elvtársnővé.

Negyvenöt végén? Negyvenhat elején? Leégett egy egész falu Szilágy megyében. Építész nagybátyám, Brezló Dezső, akit a felnőttek – feltűnt nekem a szó: – agilis embernek mondtak, másfél évvel előbb, a deportáláskor ő szervezte a menekülésünket, most megint akcióba lépett. Felkutatta, összeszedte, munkába állította a környéken elérhető összes kőművest, ácsot, akár nagyon fiatalok voltak, akár már öregecskék, a javakorabeli férfiak legtöbbje ugyanis hadifogoly volt vagy hősi halott. Építőanyag is került, ha máshonnan nem, hát abból, ami a lebombázott házakból maradt, és használható volt. Mindenki igyekezett, kosztot, szép napi bért kaptak még akkor az emberek, éjjel-nappal folyt a munka, és lám, csodával határos módon egykettőre újjáépült a falu. Sietni kellett, mert közeledett a választás. És azt mindenáron meg kellett nyerni. Meg is nyertük – ezt tízévesen tudtam. Kik voltunk mi, a győztesek? Hát, akik nem a *Szemre* szavaztak, a Maniuék pártjának jelére, pedig ők erősek voltak, hanem a *Napra*, vagyis a Népi Demokrácia Blokkjára, amelyik, ha jól emlékszem arra, amit a fel-

nőttek beszéltek, a Groza Péter-féle Ekés Frontból, a Magyar Népi Szövetségből és persze a kommunistákból állt össze. Az újjáépített falu egész népe, de még a környék lakói is a Napra szavaztak. A kolozsvári munkásság java része is, mert a nacionalista diákok manisták voltak. Micsoda új szavakat tanultam! És a manista bandák gyilkoltak, pusztítottak a magyar falvakban Erdély-szerte. Ezt beszéltek bizony a családban ebéd közben. Voltak, nem is kevesen, akik kétszer-háromszor szavaztak a győzelemért, nem tudom, hogyan csinálták. Csak azt, hogy miért. Azt hiszem, a szüleim is megtették. Legalábbis ez sejlett ki abból, amit a nagyszoba asztala mellől, leckeírás közben kihallgattam. „Ettől függ Erdély sorsa!” A felnőttek már a háború idején megfélemedtek a régi szabályról, hogy „a gyerek előtt semmit!” Csak azt nem hallottam, ami nem érdekelt. És minden érdekelt.

Időközben iparengedélyt kért és kapott apu, és sufni méretű műhelyt nyitott a Főtér egyik régi házának udvarán, annak is a nyugati oldala legvégén, ott, ahova soha be nem sütött a nap. „Itt kisebb a bér” – mondta. Annak a háznak az első emeletéről vitték el családotól Fried nénit, az édesanyját Bözsi nagynénémnek, aki Márta anyja volt, anyu bátyjának felesége, belátom, kissé körülményes, hogy is magyarázzam. Akkor még nem tudtam, hogy hova vitték, és miért. Ezekről a dolgokról azért kevesebbet vagy csak óvatosabban beszéltek a felnőttek, félszavakból, lassan kerekedtek ki a történetek. Élni kell – mondták, akik életben maradtak, gyakran mondták, és úgy, hogy én is hallhattam. Apu rádiókat javított a maga kis műhelyében, de hát kevés rádió maradt itt a háború után, az igazán jókat magukkal vitték, amikor elmenekültek, az anyaországi ejtőernyősök – micsoda szavak! – elmélkedem és álmélkodom. Annak, amit a zsidóktól elkoboztak annak idején, nyoma veszett. Ami itt maradt, Kolozsváron, bizony már alapos javításra szorult, ebből éltünk, ez volt az apu mestersége, de hát a meghibásodott alkatrészek helyett újat, jót nemigen volt honnan beszerezni. Ha csak egy kiégett lámpát kellett kicserélni, az is, ki tudja, milyen forrásból származott. Mert a feketepiacon persze azért sok mindent talált az, aki meg tudta fizetni. Apu akkor negyvenéves. Nem fiatal, nem öreg, és két év ukrainai munkaszolgálat, éhezés, tífusz, Don-kanyar, visszavonulás futólépésben, majd – ahogy keserű humorral mondogatta: – „utókúrának Dachau” után: fáradékony, megviselt, beteges ember: „Csoda, hogy élek.” De utánpótlásról gondoskodni kell, képzelte naivan, hát felvett két inast, hogy betanítsa őket, mesterséget adjon a kezükbe: a helybéli, tanulékony Tibit, és Mendit, aki Transznisztriából került Erdélybe, mint családjából az egyetlen túlélő, félénk volt, magyarul alig tudott, szűkszavú, okos és szo-

morú szemű, kétbalkezes fiú. Megosztotta velük, amit anyu csomagolt, azt a kis harapnivalót. Ők még éhesebbek, mondta, hiszen háborús kamaszok. Bejártam a műhelybe, figyeltem a munkát, szerettem a szerszámok szagát. (Nem tudtam még, hogy ez a három esz milyen poétikai alakzat, mert nekem még nem volt mesterségem.)

Láttam, hogy anyu sem tétlenkedik. Pajzsmirigy-túltengése lett, mint nekem is jóval később, a kelleténél gyorsabb anyagcsere, égés is serkentette, sokat kellett volna pihennie. De mint olyan háziasszony, akit nem elégít ki a főzés, takarítás, talált magának tennivalót. Eleinte minden hajnal az állomáson találta nőszövetségi meg vöröskeresztes társaságban, forró teával, levessel várták a messziről, nagyon rossz állapotban érkezőket. Mi ez a bűz, kérdeztem minden reggel álmosan, és anyám mindig ugyanazt válaszolta, hogy a hazatérők közül sokan tetvesek, ezért hozott DDT-szagot a szobámba, mire felébredtem, és megöleltem boldogan, hogy végre itthon van megint, nem érte valami szörnyűség. Háborúviselt gyerek voltam, amúgy is életre szólóan szorongó természetű. De ennek a tevékenységnek is vége lett a háborúval. Aki életben maradt, hazatért előbb-utóbb.

Hanem anyám nem nyughatott. Egy nap felment a városi pártbizottsághoz. Beügyeskedte magát valamelyik irodába, egy elvtárshoz, ami nem volt könnyű, és erélyesen tudtára adta, hogy a legnyomorultabb szomszédasszonyt, a kissé ütődött, háromgyerekes Etelkát, aki most várja a negyediket, veri a férje. Gergely fekete bajuszos, szép szál ember volt, alkoholista és munkanélküli. Hogy azért munkanélküli, mert alkoholista, vagy azért alkoholista, mert munkanélküli, nem tudtuk. Ki olvasta akkor erre miféleképpen Saint-Exupéryt? Ki tudott a kis herceg találkozásáról az iszákossal, aki szégyelli magát, hogy iszik, és iszik, mert szégyelli magát? Anyámnak csupán az volt a javaslata, panasza, igénye, követelése, hogy büntessék meg Gergelyt, és utaljanak ki segílyt a családjának.

– Mégis mit gondol, elvtársnő? Hogy büntethetnénk meg minden rézszeget férjet, aki bántja a családját? Nem vagyunk rendőrség! És különben is: honnan, miből adjunk segílyt minden rászorulóknak?

– Maguké a hatalom. Hát nem azért ülnek itt, ebben a palotában, hogy igazságot tegyenek? Hogy segítsenek a szegényeken? Hogy védjék meg a gyöngéket?

– Tudja mit, elvtársnő? Odatesszük magát párttitkárnak abba a kerületbe. Akkor ott maga lesz a hatalom. Aztán tartson rendet, tegyen igazságot.

Nem tudom, miért, és baj, hogy nem tudom, kérdeztem-e – ha nem akkor, hát később, nem, sosem kérdeztem, azt hiszem –, vajon felismerte

anyám már ekkor a hatalom cinizmusát? Persze, még koraérett gyerekként sem érthettem volna, mi történik! De később? Kétlem, hogy rend lett és igazság az eredetileg Gizella, akkor talán már Galilei utca környékén, ahol az első házak villák voltak, de feljebb kezdődött a nyomor. És talán ezt sem vettem észre. Csak azt, hogy voltak az utcánkban gyerekek, akikkel játszottam, fogócskáztam nyáron, szánkáztam télen, és mások, akikkel nem. De arra emlékszem, hogy minden nap, amikor hazaértem az iskolából, észleltem: a konyhánk panasziroda lett. Tele volt kétségbeesetten szájaló asszonyokkal. Tartózkodóbbak is megjelentek, az Erzsébet úti úriasszonyok. Panaszaik másfélék lehettek, nekik aztán, egyre inkább, volt veszténivalójuk. Egyik-másik látogató talán azért járult rendszeresen anyám elé, hogy kiszimatolja, kajánul vagy együttérzéssel a többiek bűját-baját, és szétpletykálja mindenütt, ahol kíváncsian várják. Egyfajta társadalmi élet alakult ki a konyhánkban, anyámnak ez volt a szalonja, ahol hívatlan vendégek találkoztak, legtöbbszörből dőlt a keserűség. Mások csak hallgattak, figyeltek. Tanultak alkalmazkodni? Olyan személyek és társadalmi rétegek kerültek itt össze a készülő ebéd gőzében, akik különben sehol, soha nem érintkeztek volna, vagy ha igen, hát nem ilyen hangulatban.

Aztán eljött az a nap, amikor anyám egy ragacsos, fekete kenyérral állított be abba a főtéri palotába (ahol már rég a Román Nemzeti Bank székel). Már ismerték a portások, beengedték. Anyu időközben tovább fejlesztette örökölt képességeit. A Tata lánya volt: bánni tudott a szóval, szeretett harcolni és szerepelni. Hatni. Egy éppenséggel nem hallgatag, nagyon is éles nyelvű, kötőtű nélküli trikotóz veszett el benne? Vagy el sem veszett? Talán egyenesen vezérnek született? Forradalmárnak? A dühöt és az ügyet hozta a gyerekkorból, az otthoni szegénységből. Az ideológiát nővérétől, Nellitől kapta – és az akkor még hitelesnek tűnt. Pátoszának köze volt az igazság szenvedélyéhez.

– Idenézzenek, elvtársak! Látják? Ezt kenyérnek nevezik. Megennék? Mert a nép ezt eszi.

– De elvtársnő! Hiszen tudja, hogy szárazság volt az egész országban. Rossz volt a termés. És az nem a párttól függ, hanem az úristentől.

– Ne tessék viccelni! A feketepiacon mindent lehet kapni. De kinek van arra pénze? A munkásnak biztosan nincs! Ha most lenne a választás, tudom, hogy ezek az asszonyok...

– Ne is mondja tovább, elvtársnő! Tudjuk. Nem szavaznának ránk.

Ha jól emlékszem, inkább büszkén, mint szerénykedve, esténként rendre beszámolt harcairól a családnak s néhány bizalmasának. Tátott szájjal

hallgattam minden szavát. De talán nem is a szavakra, a tartásra figyeltem. Addig mondhatta a magáét, és az nemcsak az ő mondanivalója volt, amíg az íróasztalok mögött ülők értették a szavát. Rövidesen megváltozott a helyzet. És anyu alig tudott románul. Csak a tejesasszonnyal volt képes úgyahogy értekezni. Amíg jött. Aztán már be kellett a tejet is szolgáltatni.

Anyám 1910-ben született. De először és utoljára 1988-ban nyilatkozott meg románul politikai nyelven. Ennyit mondott: *Cunosc lege. Nu scalesc nimica*. Ami nyelvtanilag hibás, de érthető, és ennyit jelent: „Ismerem törvényt. Nem írok alá semmi.” Annak a civil ruhás szekusnak mondta, aki körzeti rendőrnek adta ki magát, és tíz perccel kilesett távozásom után csengetett be hozzánk, hogy kifaggassa rólam és külföldi vendégeimről. Túlbecsülte küldetése esélyeit, a hivatalos nyelvet alig ismerő idős asszonnyal szemben – dolgavégezetlen távozott.

Nem tudhatta, hogy anyu elvben már tizenegy évesen elkezdte a maga privát szabadságharcát. Ekkor értette meg apja és bátyjai reggeli imájából azt, ami őt személyesen érintette: hálát adnak az Úrnak, hogy nem nőnek születtek. Pár perc alatt lett egyszerre ateista és feminista. Semmilyen megfontolás, óvatosság, még tapintat sem tartotta vissza azon túl, hogy egész életében elég nyersen kifejtse véleményét, valahányszor szerinte elfogadhatatlan nézetekkel találkozott. Képzettség híján meggyőződését csak a magánéletben érvényesíthette. Mindvégig keményen kitartott a maga kis frontszakaszán. Anyám nem volt toleráns.